

การศึกษา เชิงวิเคราะห์ เรื่องพระอัครมุนีในวรรณคดีสันสกฤต

นายธีรศักดิ์ ประจันต

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาดำรงหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2530

ISBN 974-567-574-1

ลิขสิทธิ์ของ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

012803

I 10296 B54

AN ANALYTICAL STUDY OF AGNI IN SANSKRIT LITERATURE

MR. TEERASANTA PRACHANPOL

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts

Department of Eastern Languages

Graduate School

Chulalongkorn University

1987

ISBN 974-567-574-1

โดยทั่วไป พระอัคนี เป็น เทพมีลักษณะคล้ายคลึงกับมนุษย์ทั่ว ๆ ไป ทั้งในด้านรูปร่าง
ความเป็นอยู่ ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับมนุษย์ด้วย

เกี่ยวกับสถานภาพและบทบาทของพระอัคนีที่มีต่อสวรรค์และโลกในวรรณคดีพระเวท
พระอัคนีได้รับยกย่องว่า เป็นเทพสูงสุด มีฐานะเป็นจักรพรรดิของสวรรค์ และเมื่อชาวอารยัน
แบ่ง เทพออกเป็นกลุ่ม พระอัคนีก็ เป็นเทพผู้นำ เทพกลุ่มที่มีที่อยู่นบนโลก และนับเนื่องอยู่ในเทพองค์
สำคัญ คือพระสุรยะ พระอินทร์ ผู้นำ เทพกลุ่มที่อยู่ในสวรรค์และบรรยากาศตามลำดับ ต่อมา ในสมัย
มหากาพย์และปุราณะ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดลำดับชั้นของ เทพเจ้าได้มีผลต่อสถานภาพของพระอัคนี
โดยที่ชาวอารยันในสมัยนี้ได้หันมา เน้นความสำคัญของ เทพเจ้าต่อจักรวาลวิทยา ตามแนวปรัชญา
ตามแนวคิดนี้ พระพรหม พระวิษณุและพระศิวะได้รับยกย่องว่าเป็น เทพสูงสุด เรียกว่า "ตรีมูรติ เทพ"
ตามความ เชื่อถือของฮินดู พระอัคนีจึงมีฐานะ เป็นเทพชั้นรอง และโลกบาลประจำทิศตะวันออกเฉียงใต้
เท่านั้น

ในด้านบทบาทที่มีต่อสวรรค์และโลก วรรณคดีสันสกฤตยุคสมัยถือว่า พระอัคนีเป็นปาก
ของ เทพเจ้าทั้งหมด เป็นสื่อกลางระหว่าง เทพเจ้าและมนุษย์ และเป็นผู้ให้กำเนิดสิ่งต่าง ๆ จนได้
รับฉายานามว่า "สรรพ เทพ" แปลว่า ผู้เป็นเทพทั้งปวง และบทบาทที่สำคัญอีกบทบาทหนึ่งในวรรณคดี
พระเวท ได้แก่พระอัคนี เป็นเจ้าของบ้านและเจ้าแห่งชุมชน จึงมีสมญาว่ากษัตริย์ บิดา และญาติสนิท
ของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม ในวรรณคดีมหากาพย์และปุราณะ บทบาท เกี่ยวกับบ้านและชุมชนของพระ
อัคนีได้หายไป แต่กลับมีบทบาทเด่นในทาง เป็นโลกสากษี คือพยานในกิจกรรมของโลก

ในแง่ความสัมพันธ์ของพระอัคนีที่มีต่อ เทพองค์อื่นในวรรณคดีพระเวท พระอัคนีมีความ
สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับเทพองค์อื่น อาทิ พระสุรยะ พระอินทร์ พระวรุณ พระมิถระ พระอรรยมัน
และพระมาตริสวัน เทพเหล่านี้ บางแห่งก็ว่า เป็นเทพองค์เดียวกัน บางแห่งก็ว่าให้กำเนิดพระอัคนี
หรือนำพระอัคนีมาจากสวรรค์

เรื่องราวของพระอัคนีที่ได้ศึกษาวิเคราะห์ มีรายละเอียดในวิทยานิพนธ์ที่ 2-5 ส่วน
บทที่ 1 และ 6 เป็นบทนำและบทสรุปตามลำดับ

Thesis Title An Analytical Study of Angi in Sanskrit Literature
Name Mr. Teerasanta Prachanpol
Thesis Advisor Associate Professor Visudh Busyakul
Associate Professor Supaphan Na Bangchang, Ph.D.
Department Eastern Languages
Academic Year 1986

ABSTRACT

It is the purpose of the present researcher to gather the available data on the god Agni in the Sanskrit literature and make an analytical study of them to trace the development of the idea leading to his emergence as a god, as well as his physical attributes, his standing and roles relative to his environments. The primary source includes the Ṛigveda, the Yajurveda, the Atharvaveda, the Brāhmaṇas, the Mahābhārata, the Rāmāyaṇa and the Purāṇas. Writings by modern scholars are also consulted.

The Sanskrit data collected were then translated into Thai, assorted, analytically studied and then concluded.

It is found that the god Agni of the Vedic literature is the personification of the 3 aspects of fire, namely the celestial sun, the atmospheric flashes of lightning and the household fire on earth as well as the sacrificial fire.

In the Satapatha Brāhmaṇa the personification is wider in scope. As a result, the Loud-Crying One (Rudra), water, air, plants and the moon are sometimes regarded as various forms of the god Agni.

He is described in the Vedic literature as being born from the fire-sticks (araṇi), or from the sacrifice, water, plants, clouds, the goddess Uṣas, the gods Indra-Viṣṇu, Sky and Earth, the god Prajāpati and the All-Gods (Viśve devās). The idea of this various birth is carried into the epic and Purāṇic literature, with a new development that he is the eldest son of Brahmā, or sometimes of Śamyu and Satyā. The idea is related, as Śamyu is an offspring of Brahmā.

He is usually described as being human-like in general, that is, in his physical appearance, his reaction to the surroundings and his relation to man.

Regarding his standing and role in heaven and earth, he is eulogized in the Vedic literature to be the highest god, the emperor of heaven, as well as the leader of gods on earth. When gods are referred to in groups, he is enumerated among the more important ones, such as Sūrya and Indra, the leader god of the sky and the atmospheric god respectively. The late development of the epic and Purāṇic hierarchy of gods has a definite effect on his standing, when the thinkers of those days shift the emphasis of the relative importance of gods to the philosophical cosmology. He is here reduced to the rank of a minor god, a guardian of the world of the south eastern quarter, whereas Brahmā, Viṣṇu and Śiva become the supreme Trimurti of the popular Hinduistic belief.

Respecting the role he has in heaven and earth, he in all classes of the Sanskrit literature retains the functions of being the "mouth" of the gods, the medium or the messenger between gods and men. He has the epithet "sarvadeva" as he creates necessities for mankind. In the Vedic literature in particular, he is the lord of the household and of

the society, and is called the king, or the father, or the close relative of man. In the epic and Purāṇic literature, however, his functions are no more on the household and the society, but he is given the epithet of "lokaśākṣī" or the "witness of deeds committed on earth".

With respect to other gods, he is closely associated with various gods in the Vedic literature, such as Sūrya, Indra, Varuṇa, Mitra, Aryaman and Mātariśvan. In some place, he is said to be identical with these gods, but in other places, he either has his birth by them or is brought from heaven by them.

The description of Agni in details is to be found in Chapters 2 to 5 of the present thesis. The remaining Chapters 1 and 6 are introductory and the conclusion respectively.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความกรุณาช่วยเหลือจากคณะอาจารย์ภาควิชาภาษา
ตะวันออก สาขาวิชาภาษาบาลี-สันสกฤต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้ประสาน
ความรู้ต่าง ๆ อันเป็นผลทำให้ผู้วิจัยมองเห็นแนวทางการศึกษาภาษาและวรรณคดีสันสกฤตโดยตรง
ผู้วิจัยขอออกนามไว้ ณ ที่นี้ด้วยความเคารพยิ่ง

ศาสตราจารย์ ม.ล.จิราญ นพวงศ์ อาจารย์ผู้บรรยายวิชาหลักภาษาสันสกฤตชั้นสูง
ซึ่งนับว่าเป็นวิชาที่นำมาใช้ประกอบการแปลข้อมูล เพื่อเขียนวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แยมันดาคา อาจารย์ผู้บรรยายวิชาการควิตยา ท่านเป็น
ผู้สนับสนุนหัวข้อวิทยานิพนธ์ บอกแหล่งข้อมูล แนะนำแก้ไขโครงการ เสนอวิทยานิพนธ์ตลอดจนให้ยืม
หนังสือบาง เล่มที่หายากในประเทศไทย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปราณี พาหานิซ อาจารย์ผู้บรรยายวิชาภาษาปรากฏและ
สันสกฤต ท่านได้ให้กำลังใจ ถามถึงความก้าวหน้าของวิทยานิพนธ์ด้วยความห่วงใย นอกจากนี้ท่าน
ยังได้พิจารณาเรียบเรียงที่ปรึกษา อีกท่านหนึ่ง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทัศนีย์ ลินสกุล เป็นอาจารย์ท่านแรกที่วางพื้นฐานภาษาสันสกฤต
แนะนำแนวทางปฏิบัติ ตรวจสอบแก้คำแปลภาษาสันสกฤตและข้อบกพร่องต่าง ๆ ตลอดจนอำนวยความสะดวก
สะดวกตลอดเวลาที่ศึกษาและทำวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ฐานิสร์ ชาศรีตพงศ์ อาจารย์ผู้บรรยายวิชาภาษาบาลีได้ให้กำลังใจ
เสมอมา

อาจารย์ที่ผู้วิจัยต้องกราบขอบพระคุณ เป็นที่สุด ได้แก่อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ทั้ง 2
ท่าน คือ

รองศาสตราจารย์วิสุทธ์ บุษยกุล ได้กรุณาเป็นที่ปรึกษา รับเป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ให้คำ
แนะนำการเขียน สละเวลาอันมีอยู่จำกัดของท่านตรวจสอบแก้สำนวนภาษาและโครงร่างวิทยานิพนธ์ตั้งแต่
ต้นจนกระทั่ง เขียนวิทยานิพนธ์เสร็จ

รองศาสตราจารย์ ดร.สุภาพรณ ฒ บางช้าง เป็นอีกท่านหนึ่งที่กรุณารับ เป็นอาจารย์ ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ อาจารย์เสียสละเวลาตรวจแก้สำนวนภาษา ปรับปรุง โครงร่างวิทยานิพนธ์ เอาใจใส่ติดตามความก้าวหน้าของวิทยานิพนธ์ แนะนำวิธีเขียน ให้ความสะดวกและกำลังใจ เสมอ

พระคุณเหล่านี้จะไม่มีวันลืม เลื่อนไปจากผู้วิจัย

ขอขอบคุณ อาจารย์วิชัย อาจารย์แสงอรุณ กุลชาบาล ที่ให้กำลังใจและความอุปการะใน ด้านต่าง ๆ อาทิ ให้ที่อยู่อาศัย ค่าใช้จ่ายบางส่วน ทำสัญญาค้ำประกันการศึกษาต่อ และอื่น ๆ ซึ่งไม่อาจจะนำมากล่าวไว้ในนี้ได้ทั้งหมด

ขอขอบพระคุณท่าน เจ้าคุณพระ เมธีสุทธิพงศ์ (ดร.พระมหาระวิง เม็ง เกตุ ป.ธ.๑, พ.ม., พธ.บ. M.A., Ph.D. [ภาษาสันสกฤต]) พระมหาจำเนียร กุสุมาลย์ M.A. วัดสระเกศที่กรุณา ให้ยืมหนังสือภาษาสันสกฤต และเป็นภาระสั่งซื้อหนังสือที่จำเป็นในการทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบคุณ อาจารย์หวัน จุลมุน ผู้อำนวยการโรงเรียนมัธยมวัดดุสิตาราม อาจารย์สนิท ทาแก้ว อาจารย์ปราณี จันทรัตน์ ที่ให้กำลังใจและช่วยเหลือทางราชการให้โอกาสผู้วิจัยค้นคว้าใน ห้องสมุด โดยเฉพาะอาจารย์ปราณี จันทรัตน์ ครูดีเด่นของกระทรวงศึกษาธิการได้ช่วยค่าใช้จ่าย ส่วนหนึ่งในการพิมพ์วิทยานิพนธ์

คุณประสพสุข ประจันพล ผู้คัดสรร รับภาระทางครอบครัว มีความห่วงใยและให้กำลังใจ มาตลอดเวลา

และขอขอบพระคุณญาติมิตรท่านอื่น ๆ ที่ได้ให้กำลังใจในการศึกษาแต่ไม่ได้ออกนามในที่นี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฅ
สารบัญภาพและตาราง.....	ณ
คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลข ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้.....	ณ
บทที่	
1. บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์และขอบ เขตของการวิจัย.....	6
วิธีดำเนินการวิจัย.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย.....	7
2. พระอัครนีในคติของคนอื่น เตี้ย ไบราณ.....	9
ที่มาและความหมายของศัพท์ว่า อัครนี.....	9
พระอัครนีในทัศนะของคนอื่น เตี้ย ไบราณ.....	14
พระอัครนีในรูปของไฟในปรากฏการณ์ธรรมชาติ 3 ลักษณะ.....	16
ก. พระอัครนีบนพื้นโลก.....	18
ข. พระอัครนีในบรรยากาศ.....	20
ค. พระอัครนีในสวรรค์.....	21
พระอัครนีในรูปของสิ่งต่าง ๆ อีก 8 ลักษณะ.....	23
รูปของพระอัครนีในคัมภีร์ศตปถพราหมณะกับชื่อมหา เทพ.....	27
3. แนวคิด เรื่องกำเนิด รูปลักษณะและความเป็นอยู่ของพระอัครนี..	33
พระอัครนีในวรรณคดีพระ เวท.....	34

ก. กำเนิด.....	34
1. กำเนิดจากไม้ออร์พี.....	34
2. กำเนิดจากอฬหรือพิธีกรรม.....	38
3. กำเนิดจากน้ำและก้อนเมฆ.....	39
4. กำเนิดจากพระอินทร์และพระวิษณุ.....	41
5. กำเนิดจากอุษาเทวี.....	41
6. กำเนิดจากเทพอื่น ๆ.....	42
7. กำเนิดจากฟ้าและดิน.....	43
ข. ลักษณะที่อยู่.....	48
1. การปรากฏรูปและคุณสมบัติ.....	48
2. ลักษณะที่อยู่ตามกำเนิดบนโลก.....	50
3. ที่อยู่ตามลักษณะการแบ่งกลุ่มและหน้าที่.....	52
ค. รูปลักษณะและบุคลาธิษฐานของพระอัคนี.....	53
ง. ครอบครัวของพระอัคนี.....	57
1. บิดามารดา.....	57
2. ชายาและบุตร.....	58
3. พี่น้องของพระอัคนี.....	60
จ. อาหาร เครื่องดื่ม ยานพาหนะและอาวุธของพระอัคนี	61
พระอัคนีในวรรณคดีมหากาพย์และปุราณะ.....	65
ก. กำเนิด.....	65
ข. ลักษณะที่อยู่.....	68
ค. รูปลักษณะของพระอัคนี.....	70
ง. ครอบครัวของพระอัคนี.....	73

สารบัญ

บทที่

หน้า

1. บิดามารดา.....	73
2. ชายาและบุตร.....	73
จ. อาหาร เครื่องดื่ม ยานพาหนะและอาวุธ.....	77
4. บทบาทของพระอัครมุนีในวรรณคดีสันสกฤต.....	81
บทบาทของพระอัครมุนีในวรรณคดีพระ เวท.....	81
ก. บทบาทในฐานะ เป็นผู้สร้างสวรรค์และโลก.....	84
ข. บทบาทในทางศาสนา.....	87
1. เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์และ เทพเจ้า.....	87
2. เป็นโศลกของ เทพ เจ้าและมนุษย์.....	90
ค. บทบาท เกี่ยวกับบ้านและชุมชน.....	95
ง. บทบาทอื่น ๆ.....	100
1. เกี่ยวกับพระ เวทและการ เรียนพระเวท.....	100
2. เกี่ยวกับผู้หญิงและการ แต่งงาน.....	102
บทบาทของพระอัครมุนีในวรรณคดีมหากาพย์และปุราณะ.....	105
ก. บทบาทในฐานะ เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือและแนะนำ.....	108
1. ตอน เป็นม้าให้การช่วยเหลืออุคตังกะ.....	109
2. ตอนช่วย เทพเจ้า คนธรรพ์และฤๅษี.....	110
3. ตอนช่วยพระรามปราบพราหฺมณราชส.....	114
ข. บทบาทในฐานะ เป็น เทพบริสุทธ์และพิสูจน์ความบริสุทธ์.....	116
ค. บทบาทในฐานะ เป็น เทพเจ้าแห่งไฟ.....	124
ง. บทบาทอื่น ๆ.....	129
1. ตอนพระอัครมุนีและโลกบาลอื่น ๆ แปลงร่าง เป็น พระนลในพิธิ์แต่งงานของนางทมยันตี.....	130
2. ตอนทดสอบคุณธรรมของจักรพรรดิศิหี.....	131
3. ตอนรักษาสัจธรรมของโลก.....	131

สารบัญ

บทที่	หน้า
4. ดอน เป็นผู้สื่อข่าวในร่างของฤๅษีนาครทะเล	133
5. ดอนแปลงร่าง เป็นบุคคล เข้าขวางกั้นภษัตรีย์ป่าฉัพ วินัจฉัย เปรียบ เทียบสถานภาพ บทบาทของพระอัคนีในสมัยพระ เวท และสมัยหลัง	134
ก. สถานภาพของพระอัคนี.....	136
1. สถานภาพที่ติดตัว.....	136
2. สถานภาพสัมฤทธิ์.....	136
ข. บทบาทของพระอัคนี.....	138
5. ความสัมพันธ์ของพระอัคนีที่มีต่อ เทพองค์อื่น.....	139
พระอัคนีกับพระสุรยะ	139
พระอัคนีกับพระอินทร์.....	142
พระอัคนีกับพระมิตรระ พระวรุณและ เทพสวิตฤ.....	144
พระอัคนีกับ เทพรุทระ	146
พระอัคนีกับพระมาคริศวัน.....	147
6. สรุปผลการวิจัยและขอ เสนอแนะ.....	149
บรรณานุกรม.....	153
ภาคผนวก ก. ตารางรายละเอียด เกี่ยวกับบทสวดสรร เสริญพระอัคนีในคัมภีร์ฤค เวท	160
ภาคผนวก ข. ข้อมูลเกี่ยวกับพระอัคนีในคัมภีร์มหาภารตะ.....	174
ภาคผนวก ค. ข้อความ เกี่ยวกับพระอัคนีในคัมภีร์รามายณะ.....	186
ภาคผนวก ง. ฉายานามของพระอัคนี.....	197
ประวัติผู้เขียน.....	206

สารบัญภาพและตาราง

	หน้า
<u>รูปภาพ</u>	
รูปภาพของพระอัคนี รูปที่ 1.....	8
รูปภาพของพระอัคนี รูปที่ 2.....	32
รูปภาพของพระอัคนี รูปที่ 3.....	72
รูปภาพของพระอัคนี รูปที่ 4.....	80
<u>ตาราง</u>	
ตารางรายละเอียด เกี่ยวกับบทสวดสรร เสริฐพระอัคนีในคัมภีร์ฤคเวท.....	160

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำชี้แจง

การใช้อักษรย่อและหมายเลขที่ใช้ในวิทยานิพนธ์

การใช้อักษรย่อ

AgP.	:	Agni Purāna
AitĀr.	:	Aitareya Āraṇyaka
AitBr.	:	Aitareya Brāhmaṇa
ĀsvGr.	:	Āsvalāyana Gṛihya-sūtra
AV.	:	Atharva Veda
Baudh.	:	Baudhāyana's Dharma-sāstra
BhP.	:	Bhāgavata Purāna
Brih.	:	Bṛihad-Devatā
ChUp.	:	Chāndogya Upaniṣad
DevibhP.	:	Devibhāgavata Purāna
H.	:	Harivamśa
MaitrS.	:	Maitrāyaṇī Saṃhitā
MārP.	:	Mārkaṇḍeya Purāna
MBh.	:	Mahābhārata
MBh.R.	:	Mahābhārata ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษของ Pratap Candra Roy
MundUp.	:	Mundaka Upaniṣad
Nir.	:	Nirukta
PārGr.	:	Pāraskara's Gṛihya-sūtra
R.	:	Rāmāyana
RV.	:	R̥geveda
SāṅkhBr.	:	Sāṅkhāyana Brāhmaṇa
SāṅkhGr.	:	Sāṅkhāyana Gṛihya-sūtra
SBr.	:	Satapatha Brāhmaṇa

TBr.	:	Taittirīya Brāhmaṇa
TS.	:	Taittirīya Saṁhitā
Vas.	:	Vasiṣṭha
VS.	:	Vajasaneyi Saṁhitā

การใช้หมายเลข

1. คัมภีร์ฤคเวท ใช้ระบบมณฑล สุกตะ มंत्रะ เช่น RV.VI.9.1 หมายถึงคัมภีร์ฤคเวท มณฑลที่ 6 สุกตะที่ 9 มंत्रะที่ 1
2. คัมภีร์อถรรพเวท ใช้ระบบกาณฑ์ สุกตะ บท เช่น AV.II.29.5 หมายถึงคัมภีร์อถรรพเวท กาณฑ์ที่ 2 สุกตะที่ 29 บทที่ 5
3. คัมภีร์พราหมณะ ใช้ระบบกาณฑ์ อธิยายะ พราหมณะ บท เช่น SBr.II.3.3.1 หมายถึงคัมภีร์ศตปถพราหมณะ กาณฑ์ที่ 2 อธิยายะที่ 3 พราหมณะที่ 3 บทที่ 1 คัมภีร์พราหมณะบางเล่มใช้ระบบกาณฑ์ อธิยายะ เท่านั้น เช่น SaṅkhBr.VI.1 หมายถึงคัมภีร์ศางขายนพราหมณะกาณฑ์ที่ 6 อธิยายะที่ 1 เป็นต้น
4. คัมภีร์สูตร ใช้ระบบอธิยายะ ชัณฑะ สูตร หรืออธิยายะ กัณฑิกา สูตร เช่น SaṅkhGr.II.3.4 หมายถึงคัมภีร์ศางขายนคฤหยสูตร อธิยายะที่ 2 ชัณฑะที่ 3 สูตรที่ 4 หรือ ĀsvGr.I.21.2 หมายถึงคัมภีร์อาศวลายนคฤหยสูตร อธิยายะที่ 1 กัณฑิกาที่ 21 สูตรที่ 2 เป็นต้น
5. คัมภีร์มหาภารตะ ใช้ระบบบรรพ บท โสลก เช่น MBh.XVII.1.4 หมายถึงคัมภีร์มหาภารตะ บรรพที่ 17 (มหาปรีสถานิกบรรพ) บทที่ 1 โสลกที่ 4
6. คัมภีร์รามายณะ ใช้ระบบกาณฑ์ บท โสลก เช่น R.I.15.3 หมายถึงคัมภีร์รามายณะ กาณฑ์ที่ 1 (พาลกาณฑ์) บทที่ 15 โสลกที่ 3
7. คัมภีร์ปุราณะ ใช้ระบบ สกัณฑะ อธิยายะ โสลก บางเล่มใช้ระบบอธิยายะ อังศะ โสลก เช่น BhP.VI.3.12 หมายถึงคัมภีร์ภาคเวตปุราณะ สกัณฑะที่ 6 อธิยายะที่ 3 โสลกที่ 12 หรือ Mār̥kP.XCIX.1.3 หมายถึงคัมภีร์มาร์กณฑะปุราณะ อธิยายะที่ 99 อังศะที่ 1 โสลกที่ 3 เป็นต้น